

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/27>

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕЧНОСТІ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

CURRENT STATE OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE SAFETY OF PERSONAL PROTECTIVE EQUIPMENT

Александров М.Є., к.ю.н.,
старший науковий співробітник відділу розроблення та вдосконалення форми одягу
Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

У статті досліджено сучасний стан адміністративно-правового регулювання безпеки засобів індивідуального захисту. Актуальність теми обумовлена підвищенням рівня смертності й травматизму внаслідок нещасних випадків на виробництві, на які впливає, зокрема, стан безпеки засобів індивідуального захисту. Автором проаналізовано тлумачення термінів «засоби індивідуального захисту», «безпеку» та «адміністративно-правове регулювання». Визначено, що адміністративно-правове регулювання безпеки засобів індивідуального захисту – це вплив держави на суспільні відносини щодо безпеки засобів індивідуального захисту, який здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів регулювання. Доведено, що адміністративно-правові норми щодо регулювання безпеки засобів індивідуального захисту містяться у Технічному регламенті засобів індивідуального захисту.

Визначено, що основними суб'єктами адміністративно-правового регулювання безпеки засобів індивідуального захисту є Кабінет Міністрів України, який здійснює затвердження технічних регламентів та змін до них, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України, на яке покладено впровадження технічних регламентів, і Державна служба України з питань праці, яка здійснює державний ринковий нагляд засобів індивідуального захисту. Наголошено на тому, що державний ринковий нагляд є важливим заходом, який здійснюється органами державної влади задля забезпечення безпеки засобів індивідуального захисту.

На підставі аналізу чинних положень Технічного регламенту засобів індивідуального захисту з'ясовано, що пункти 50 та 51, у яких визначено порядок оцінювання відповідності засобів індивідуального захисту та вимоги до їх маркування знаком відповідності технічним регламентам, містять посилання на нормативно-правові акти, які втратили чинність, отже, наголошено на тому, що Технічний регламент засобів індивідуального захисту потребує актуалізації відповідно до вимог чинного законодавства.

Результати дослідження можуть бути використані в процесі вдосконалення чинного Технічного регламенту засобів індивідуального захисту.

Ключові слова: засоби індивідуального захисту, безпеку, адміністративно-правове регулювання, державний ринковий нагляд, технічний регламент.

The article examines the current state of administrative and legal regulation of the safety of personal protective equipment. The relevance of the topic is due to an increase in the rate of death and injury due to accidents at work, which are also affected by the safety of personal protective equipment. The author analyzes the interpretation of the terms "personal protective equipment", "safety" and "administrative and legal regulation". It is determined that the administrative and legal regulation of the safety of personal protective equipment is the influence of the state on public relations regarding the safety of personal protective equipment, which is carried out with the help of administrative and legal means of regulation. It is proved that the administrative and legal norms on the regulation of the safety of personal protective equipment are contained in the Technical Regulations of Personal Protective Equipment.

The main subjects of administrative and legal regulation of safety of personal protective equipment were determined. They are the Cabinet of Ministers of Ukraine, which approves technical regulations and changes to them, the Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine, which is responsible for implementing technical regulations and the State Service of Ukraine for Labor, which carries out state market supervision of personal protective equipment. It is emphasized that state market surveillance is an important measure taken by public authorities to ensure the safety of personal protective equipment.

Based on the analysis of the current provisions of the Technical Regulation of personal protective equipment, it was found that paragraphs 50 and 51, which define the procedure for assessing the conformity of personal protective equipment and requirements for their marking with the technical regulations contain references to regulations that have expired. It is emphasized that the Technical Regulation of personal protective equipment needs to be updated in accordance with the requirements of current legislation.

The results of the research can be used for improving the current Technical Regulations of personal protective equipment.

Key words: personal protective equipment, safety, administrative and legal regulation, state market supervision, technical regulations.

Безпека життя і здоров'я людей є найвищою соціальною цінністю в Україні [1]. Важливою складовою частиною забезпечення безпеки життя й здоров'я людей є безпека виробничих процесів. На превеликий жаль, статистика свідчить про те, що останнім часом кількість травматизму на виробництві в Україні збільшилась. Відповідно до статистичних даних, розміщених на офіційному сайті Державної служби статистики України, у 2019 році в Україні сталося 4,4 тис. нещасних випадків на виробництві, з них зі смертельним наслідком – 0,4 тис [2]. Порівняно з відповідною статистикою за 2018 рік кількість нещасних випадків на виробництві збільшилась на 400 випадків, а кількість загиблих – на 100 осіб [2]. Таким чином, існує необхідність підвищення захи-

щеності працюючих від виробничого травматизму, чого можна досягти за рахунок удосконалення державного управління в певних сферах суспільного життя. Одним із засобів підвищення захищеності працівників на виробництві є засоби індивідуального захисту. Від якості та безпеки засобів індивідуального захисту залежить рівень захищеності життя й здоров'я працівників. Відповідно, забезпечення безпеки засобів індивідуального захисту має бути одним з пріоритетних напрямів розвитку діяльності органів державного управління.

Деякі аспекти правового регулювання безпеки праці досліджувалися такими науковцями, як Л.П. Амелічева, У.П. Бек, С.М. Волошина, В.О. Демидко, Є.В. Кисіль, А.І. Лозовий, Т.І. Олексюк, І.С. Сахарук, О.В. Шрамко.

Систему державного управління забезпечення промислової безпеки досліджували І.М. Булгаков, Ю.Д. Древал, М.В. Кравченко, О.П. Шароватова, В.І. Яцкін. З огляду на вагомий внесок зазначених науковців у розроблення проблем правового регулювання безпечних умов праці слід визнати, що питання, пов'язані з безпечністю засобів індивідуального захисту, в цих працях залишилися не висвітленими. Отже, сьогодні дослідження проблем адміністративно-правового регулювання безпечності засобів індивідуального захисту є вкрай актуальним.

Метою статті є з'ясування сучасного стану адміністративно-правового регулювання безпечності засобів індивідуального захисту в Україні. Для досягнення поставленої мети пропонується виконати такі завдання:

визначити, що слід розуміти під термінами «засоби індивідуального захисту», «безпечність засобів індивідуального захисту» та «адміністративно-правове регулювання безпечності засобів індивідуального захисту»;

з'ясувати, якими нормативно-правовими актами регулюється безпечність засобів індивідуального захисту (далі – ЗІЗ);

визначити коло суб'єктів, що відповідають за регулювання стану безпечності ЗІЗ;

проаналізувати наявні адміністративно-правові норми щодо регулювання стану безпечності ЗІЗ та визначити шляхи їх удосконалення.

Відповідно до визначення ЗІЗ, закріпленого у Технічному регламенті засобів індивідуального захисту, під такими засобами слід розуміти спорядження, що призначається для носіння користувачем та/або забезпечення його захисту від одного або кількох видів небезпеки для життя чи здоров'я [3]. Більш повно цей термін розкрито у ДСТУ 7239, де зазначено, що до ЗІЗ належать поєднання кількох видів пристосування чи спорядження, призначених для забезпечення захисту користувача від одного чи кількох видів потенційного (одночасного) ризику; захисне пристосування чи спорядження, призначене для носіння користувачем або забезпечення його захисту, що є частиною обладнання; знімні комплекти ЗІЗ, необхідні для їх нормального функціонування, що використовують лише для таких ЗІЗ [4, с. 2]. Отже, ЗІЗ є пристосуванням або спорядженням, яке призначене для захисту працівника.

Іншою категорією, яку необхідно визначити в контексті нашого дослідження, є безпечність. У ДСТУ 7239 визначено, що порядок розроблення та поставлення ЗІЗ на виробництво здійснюється згідно з ДСТУ 4676 [4, с. 2]. Отже, ЗІЗ є продукцією, що виготовлена в умовах налагодженого виробництва, тобто промисловою продукцією. Відповідно до ДСТУ 2293, безпечність – це властивість продукції забезпечити та зберегти протягом певного строку експлуатування безпеку працівників, людського оточення та навколишнього середовища в межах, зумовлених вимогами чинних нормативних документів та досягненим науково-технічним рівнем [5]. Зауважимо, що, попри те, що ЗІЗ використовуються лише в певних умовах діяльності людини, відкидати потребу забезпечення безпеки людського оточення й навколишнього середовища недоцільно, оскільки ЗІЗ так чи інакше можуть чинити вплив і на людей, і на довкілля. З іншого боку, оскільки ЗІЗ призначені для захисту від небезпечних чинників, доцільно було б сформулювати термін «безпечність ЗІЗ» як властивість ЗІЗ забезпечити та зберегти протягом певного строку експлуатації безпеку працівників, забезпечити їх належний захист від небезпечних факторів виробництва, а також безпеку людського оточення та навколишнього середовища.

Визначившись із терміном «безпечність ЗІЗ», значимо, що необхідно розуміти під її адміністративно-правовим регулюванням. В.К. Колпаков зазначав, що держава здійснює адміністративно-правове регулювання щодо суспільних відносин за допомогою адміністративно-пра-

вових норм, перетворюючи такі відносини на адміністративно-правові [6, с. 51]. О.А. Савостін, розглядаючи адміністративно-правове регулювання як вплив на суспільні відносини, додатково зазначає, що цей вплив здійснюється системою адміністративно-правових засобів регулювання, закріплених у нормах чинного законодавства [7, с. 8–9]. Таким чином, згадані вище науковці зосереджуються на тій позиції, що основним джерелом впливу на суспільні відносини та адміністративно-правового регулювання є адміністративно-правові норми. Автор, досліджуючи адміністративно-правове регулювання у сфері безпечності промислової продукції, надав таке його визначення: «здійснюваний за допомогою адміністративно-правових засобів вплив держави на суспільні відносини у сфері безпечності промислової продукції задля їх впорядкування та керування ними» [8, с. 5]. Отже, адміністративно-правове регулювання безпечності ЗІЗ можна тлумачити як вплив держави на суспільні відносини щодо безпечності ЗІЗ, який здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів регулювання.

Якщо взяти до уваги те, що адміністративно-правові засоби, як зазначав А.О. Савостін, закріплені адміністративно-правовими нормами, то, відповідно, для з'ясування того, яким чином здійснюється адміністративно-правове регулювання безпечності ЗІЗ, необхідно визначити, якими адміністративно-правовими нормами регулюється зазначене питання. Натомість О.А. Куций зазначає, що адміністративно-правові засоби – це передусім норми, які знаходяться в актах управління у конкретній сфері діяльності [9, с. 11]. Таким чином, для подальшого розгляду теми нам необхідно визначити, якими актами регулюється безпечність ЗІЗ.

Технічний регламент ЗІЗ затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту засобів індивідуального захисту» від 27 серпня 2008 року № 761 [3]. Цей Технічний регламент визначає вимоги до рівня безпечності засобів індивідуального захисту [3]. Визначено, що вільний обіг засобів захисту на території України дозволяється тільки за безпечності таких засобів для життя та здоров'я, забезпечення захисту користувача від травм та захворювань за умови використання за призначенням і з урахуванням належного рівня обслуговування та експлуатації [3]. Отже, Технічним регламентом ЗІЗ визначено вимоги до їх безпечності, а також частково порядок їх обігу. Безпечність ЗІЗ визначається відповідністю вимогам технічного регламенту, тобто Технічним регламентом ЗІЗ встановлено правові норми, яким мають відповідати всі ЗІЗ на території України та якими мають керуватися у своїй діяльності всі учасники адміністративно-правових відносин щодо безпечності ЗІЗ.

Технічний регламент ЗІЗ затверджено Постановою Кабінету Міністрів України, що відповідає статті 5 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [10]. Отже, Кабінет Міністрів України є важливим суб'єктом адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ, оскільки затверджує відповідний технічний регламент. Також необхідно зазначити, що Кабінет Міністрів України здатний регулювати обіг безпечних ЗІЗ на території України. Так, у зв'язку з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19 були внесені відповідні зміни до Технічного регламенту ЗІЗ, згідно з якими звільняються від оподаткування податком на додану вартість ЗІЗ, які необхідні для життя заходів, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19, якщо такі засоби відповідають вимогам Технічного регламенту, тобто є безпечними [11]. Також відповідною Постановою Кабінету Міністрів України дію Технічного регламенту ЗІЗ було подовжено до 30 серпня 2021 року [12].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту засобів інди-

відуального захисту» від 21 серпня 2019 року № 771, впровадження Технічного регламенту покладається на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (Мінекономрозвитку) [13]. Якщо взяти до уваги той факт, що в Технічному регламенті встановлюються вимоги до безпечності, то Мінекономрозвитку є важливим суб'єктом адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ, адже, відповідно до Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, воно бере участь у цій діяльності, зокрема координує роботу з розроблення та перегляду технічних регламентів [14]. Таким чином, Мінекономрозвитку здагнє ще на стадії проектування Технічного регламенту ЗІЗ вносити в нього вимоги щодо їх безпечності.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту засобів індивідуального захисту» від 21 серпня 2019 року № 771 також вносяться зміни до переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд [13]. Зосередимося детальніше на питанні державного ринкового нагляду ЗІЗ. Відповідно до Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», державний ринковий нагляд – це діяльність органів ринкового нагляду задля забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз суспільним інтересам [15]. Якщо проаналізувати надане законодавством тлумачення, то можна констатувати, що державний ринковий нагляд відіграє у забезпеченні безпечності будь-якого товару, зокрема ЗІЗ, важливу роль. Важливо також те, що технічні регламенти, зокрема Технічний регламент ЗІЗ, є частиною законодавства України про ринковий нагляд і контроль продукції. Отже, варто детальніше розглянути, як саме здійснюється державний ринковий нагляд щодо ЗІЗ.

Державний ринковий нагляд здійснюють спеціальні органи, а саме органи ринкового нагляду, які є центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері державного ринкового нагляду у межах сфери своєї відповідальності [15]. Сфера відповідальності органу ринкового нагляду визначається переліком видів продукції, щодо яких зазначені органи вживають відповідних заходів [15]. Перелік видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд, затверджено відповідно Постановою Кабінету Міністрів України [16]. Відповідно до затвердженого переліку, ринковий нагляд за ЗІЗ здійснює Державна служба України з питань праці (Держпраці). Відповідно до визначених нормативно-правовими актами завдань, Держпраці здійснює державний ринковий нагляд у межах сфери своєї відповідальності, а також здійснює нагляд на ринку за об'єктами технічних регламентів та бере участь у розробленні правил і процедури ринкового нагляду за об'єктами технічних регламентів та інших нормативно-правових актів у відповідній сфері [17]. Таким чином, можна констатувати, що Держпраці є важливим суб'єктом у забезпеченні безпечності ЗІЗ, оскільки здійснює державний ринковий нагляд за додержанням установлених вимог щодо ЗІЗ, зокрема вимог щодо їх безпечності.

Також важливо зазначити, що повноваження Держпраці щодо ЗІЗ не обмежуються лише державним ринковим наглядом. Держпраці також організовує проведення експертизи проектної та іншої документації на виготовлення та впровадження технологій і засобів виробництва, засобів колективного та індивідуального захисту [17]. Отже, посадові особи Держпраці, здійснюючи експертизу документації на виготовлення й впровадження ЗІЗ, мають можливість вчасно виявити можливі ризики, які можуть виникнути під час виробництва та експлуатації ЗІЗ, і вжити заходів або надати рекомендації щодо усунення таких ризиків, забезпечуючи безпечність ЗІЗ. Отже, Держпраці є важливим суб'єктом адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ, оскільки має відповідні завдання, визначені нормами чинного законодавства.

Таким чином, сьогодні в Україні існує система суб'єктів адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ, які здійснюють розроблення, затвердження та впровадження Технічного регламенту ЗІЗ, а також вживають заходів з державного ринкового нагляду ЗІЗ. Оскільки основні правові норми щодо безпечності ЗІЗ закріплені у відповідному Технічному регламенті, детальніше розглянемо їх для визначення шляхів подальшого вдосконалення. Одним з важливих заходів щодо забезпечення відповідності ЗІЗ вимогам безпечності, визначеним у Технічному регламенті, є процедура оцінювання відповідності ЗІЗ. Відповідно до пункту 50 затвердженого Технічного регламенту, оцінювання відповідності ЗІЗ виробник або його уповноважена особа чи постачальник проводить шляхом застосування процедури, визначених Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту модулів оцінки відповідності та вимог щодо маркування національним знаком відповідності, які застосовуються в технічних регламентах» від 7 жовтня 2003 року № 1585 [3]. Також у пункті 51 Технічного регламенту ЗІЗ визначено, що під час проведення оцінювання відповідності виробник або його уповноважена особа чи постачальник маркує кожен одиницю засобу захисту національним знаком відповідності згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження опису та правил застосування національного знаку відповідності» від 29 листопада 2001 року № 1599 [3]. Акти, зазначені у пунктах 50 та 51 Постанови Кабінету Міністрів України, сьогодні втратили свою чинність, натомість затверджено нові нормативно-правові акти з визначених питань [18; 19]. Отже, існує необхідність внесення відповідних змін до пунктів 50, 51 Технічного регламенту ЗІЗ.

Отже, сучасний стан адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ здійснюється за допомогою правових норм, закріплених у Технічному регламенті ЗІЗ. Сьогодні в Україні існує система суб'єктів адміністративно-правового регулювання безпечності ЗІЗ, до яких належать Кабінет Міністрів України, Мінекономрозвитку та Держпраці. Сьогодні правові норми, що регулюють безпечність ЗІЗ, потребують узгодження із сучасним законодавством України, зокрема необхідне внесення змін до Технічного регламенту ЗІЗ щодо процедур оцінювання їх відповідності та маркування їх знаком відповідності технічним регламентам, які визначені у чинних нормативно-правових актах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Травматизм на виробництві в Україні. Статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.08.2020).
3. Технічний регламент засобів індивідуального захисту : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту засобів індивідуального захисту» від 27 серпня 2008 року № 761 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2008-%D0%B0BF#Text> (дата звернення: 25.08.2020).
4. ДСТУ 7239:2011. Система стандартів безпеки праці. Засоби індивідуального захисту. Загальні вимоги та класифікація. Національний стандарт. Чинний від 1 серпня 2011 року. Київ : Держспоживстандарт України, 2011. 6 с.
5. ДСТУ 2293. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять. Національний стандарт. Чинний від 1 травня 2015 року. URL: http://web.kpi.kharkov.ua/safetyofliving/wp-content/uploads/sites/171/2017/10/dstu_2293_2014.pdf.

6. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
7. Савостин А.А. Методы административно-правового регулирования общественных отношений в период социальных реформ (историография и современные проблемы) : монография. Москва : ВНИИ МВД России, 2013. 110 с.
8. Александров М.Є. Адміністративно-правове регулювання у сфері безпечності промислової продукції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2019. 21 с.
9. Куцый О.А. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Одеса, 2004. 19 с.
10. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (дата звернення: 31.08.2020).
11. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2020 року № 226 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 31.08.2020).
12. Про внесення змін до пункту 6 постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 771 : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 748 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/748-2020-%D0%BF#n2> (дата звернення: 31.08.2020).
13. Про затвердження Технічного регламенту засобів індивідуального захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 771. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. С. 133. Ст. 2457. Код акта 95875/2019.
14. Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України : затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 459 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 року № 838) / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2020).
15. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2735-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 21. Ст. 144.
16. Про затвердження переліку видів продукції, щодо яких органи державного ринкового нагляду здійснюють державний ринковий нагляд : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1069 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1069-2016-%D0%BF#n11> (дата звернення: 26.08.2020).
17. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 48.
18. Про затвердження модулів оцінки відповідності, які використовуються для розроблення процедур оцінки відповідності, та правил використання модулів оцінки відповідності : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2016 року № 95 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.08.2020).
19. Про затвердження форми, опису знаку відповідності технічним регламентам, правил та умов його нанесення : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1184 / *Верховна Рада України. База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1184-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.08.2020).